

**ЦЪРКВАТА В
ДОБЪРСКО:
ПОСЛАНИЯТА
НА ХРАМА**

WWW.NATIONALGEOGRAPHIC.BG · АПРИЛ 2016

NATIONAL GEOGRAPHIC

БЪЛГАРИЯ

НОВИЯТ

**НЮ
Йорк**

**ГРАДЪТ, КОЙТО
НИКОГА НЕ СПИ
И НЕПРЕКЪСНАТО
СЕ ПРОМЕНЯ**

NATIONAL
GEOGRAPHIC

АПРИЛ 2016 г. БР. 4 (126)

Множеството нетипични стенописи и легенди за църквата превръщат храма в обект на разнообразни хипотези... и бъдещи проучвания.

90 Добърско: другото българско Възраждане

Църквата „Св.св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат“ в село Добърско е сред най-интересните и загадъчни паметници от XVII в. по нашите земи.

Текст: Любомир Кюмюрджиев Снимки: Светлана Бахчеванова

34

Новият Ню Йорк

Поредицата снимки от птичи поглед разсейват всяко съмнение: освен че никога не спи, Ню Йорк е град в процес на непрекъсната промяна.

От Пит Хамил

Снимки: Джордж Стайнмец

50

Отвъд границата

Какво е смъртта – събитие или процес? Има ли ясна граница между живота и смъртта? Науката и натрупаният човешки опит дават отговори.

Текст: Робин Маранц Хениг

Снимки: Лин Джонсън

74

Докато още ги има

През последното десетилетие Джоуъл Сартори е заснел над 5600 животни – преди някои от тях за изчезнат – за своя проект „Фотографски Ноев ковчег“.

Текст: Рейчъл Хартигън Шей

Снимки: Джоуъл Сартори

98 Фото свидетелство | 93 пролетни дни

По една снимка на ден, три месеца поред – така един фотограф приветства идването на пролетта в Минесота.

Текст и снимки: Джим Бранденбург

На корицата Дръзка нова сграда илюстрира все по-активното заиграване на Ню Йорк с авантюристичната жилищна архитектура. Снимка: Джордж Стайнмец

ОБРАЗИ

Кения

В един хотел в предградията на Найроби жираф на Ротшилд на име Лин зърва предложение, на което не може да откаже: пелети от трици и меласа в ръката на шестгодишната Сала Кар-Хартли. Имотът с площ над 55 ха предоставя убежище на застрашения подвиг.

СНИМКА: РОБИН МУР, NATIONAL GEOGRAPHIC CREATIVE

🔗 Украсете геckoнa cи cъc cнимки от www.ngm.bg.

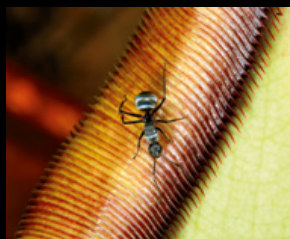

Растение ловец

Тайният живот на растенията може да бъде смъртоносен – и по-ефикасен, отколкото привидно изглежда. Както открили биоложката Удрике Бауер и колегите ѝ, едно тропическо насекомоядно растение, произвеждащо нектар и познато като *Nepenthes* (вляво), си живее чудесно, трудейки се на непълен работен ден.

Как го прави ли? Като използва промените във времето. Сухият ръб на цветовете му осигурява здрава опора на краката на мравките, търсещи нектар (долу). Когато мравката разузнавач се върне в колонията и сподели сладостната новина, мравките се втурват масово към източника. Но в тропическия климат повърхността на *Nepenthes* скоро става мокра и хлъзгава – смъртоносен капан, от който не може да се избяга. — Линдзи Н. Смит

ГЛОБУС

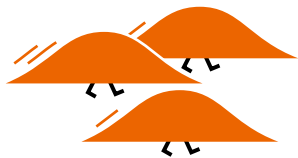
Планетата Земя: Маршрути

„Маршрути“ представя различни факти за националните паркове на САЩ

4300

ПРИШЪЛЦИ ОТ ДРУГАДЕ

В националните паркове са регистрирани хиляди инвазивни видове.

ПОДВИЖНИ ДЮНИ

Някои дюни в Националния паметник „Бели пясъци“ се местят от запад на североизток с до 9 м годишно.

ГИГАНТСКИ ДЪРВЕТА

Най-високите дървета на планетата са вечнозелените секвои, които растат в Националния парк „Секвоя“.

БЕЗБРОЙ ТЮЛЕНИ И МОРСКИ ЛЪВОВЕ

Най-голямата размножителна колония на калифорнийски морски лъвове се намира на островите Ченъл в Калифорния, където има национален парк и защитена морска територия.

ДИВОТО ЗОВЕ

Епизоди от филма „Волният ездач“ (1969 г.) са снимани в Националния паметник „Упатки“ в Арizona.

МЕЧИ ВЛАДЕНИЯ

Мечки живеят в над 130 парка в САЩ.

Възрожденски дух и богата история сред красива природа

Край р. Черни Осъм, в непосредствена близост до троянското село Орешак, се издига „Успение Богородично“ – третият по големина манастир у нас. В миналото се е намирал под пряката юрисдикция на Константинополската патриаршия; сега е под тази на Светия синод на Българската православна църква. Счита се, че е основан в края на XVI в., по предание – от атонски монаси, носещи със себе си чудотворна икона на Богородица Троеручица. Тя се пази в „Успение Богородично“ като основна светиня на обителта. Според друго предание манастирът е създаден от монаси от разрушената ловешка обител „Рождество Богородично“ – едно от водещите средища на средновековната ни книжовност в първите векове на османската власт. Троянският манастир също е опожаряван, а монасите му – посичани или разпръсвани, но в първата половина на XVIII в. той се разраства и замозва. През същото столетие там е открито килийно училище. До края на века са издигнати нови постройки, между които каменна съборна църква; изградено е и водоснабдяването на манастира. В началото на XIX в. жилищните корпуси вече са двуетажни и дори триетажни – рядкост за епохата. През 1847/48 г. новата църква на „Успение Богородично“ е изписана от прочутия възрожденец Захарий Зограф, оставил там и свой автопортрет. По време на Руско-турската освободителна война (1877/78 г.) манастирът е превърнат в лазарет за руските войници. Съборилата се в края на XIX в. пететажната манастирска кула със звънарна е реставрирана през 1987 г. —Любомир Кюмюрджиев

„Успение Богородично“ се намира на 10 км от Троян. До там се стига по асфалтиран път от града за с. Орешак. Възрожденският вид на манастира, в съчетание с красивата природа наоколо и богатото минало на обителта създават неповторима атмосфера.

„Яви се един монах, българин... засели се в пустинята планинска заедно с единствения си ученик. И като съгради за себе си една проста хижа... той стана известен на простия народ в този край.“ (Манастирски летопис – 1835 г.)

През 1872 г. Васил Левски създава тук революционен комитет начело с тогавашния игумен Макарий. Една от стаите на северното крило, със запазено скривалище на Апостола, е превърната в музей.

В „Успение Богородично“ е бил послушник бъдещият български патриарх Максим. Тленните му останки почиват в манастирската църква.

Троянският манастир е сред 100-те национални туристически обекта. Храмовият празник на манастира е на 15 август. Тогава се организира голям панаир, възникнал още през Възраждането.

Манастирът има хотелска част и разполага с безплатен паркинг.

Работно време
(без почивен ден):
Лятно – 8,00–21,00 ч
Зимно – 8,00–18,00 ч

Силуетът на града се променя драматично в Манхатън, както и в Бруклин и Куинс отплатък Ийст Ривър. Световният търговски център 1, най-високият небостъргач в страната, се издига северно от парка „Батъри“, където първите заселници построили своите домове.

Новият Ню Йорк

Известен писател проследява

как се е променил родният му град през последните осем десетилетия.

От Пит Хамил

Снимки: Джордж Стайнмец

Много отдавна, когато бях на осем, за първи път разбрах какво е да изпиташ удивление от нещо. Случи ми се в Бруклин, на покрива на една триетажна кооперация с апартаменти под наем. Беше 1943 г. и няколко седмици по-рано се бяхме преместили на неотопления най-горен етаж, напускайки влажния приземен апартамент край една шумна фабрика. Никога не се бях качвал на покрива сам. Тази изкуствена пропаст – каза майка ми – била твърде опасна.

По здрач, когато приятелите ми се бяха прибрали за вечеря, а майка ми беше на пазар, колебливо изкачих последното стълбище – сега или никога. От вратата пристъпих в свят на дъски, камъчета, комини, гълъбарник с гукащи гълъби и простор за пране. В този миг усетих, че животът ми се променя.

На запад, далеч отатък пристанището, слънцето залязваше над пейзаж, който познавах единствено като „Джърси“. Бавно се кълбяха облаци, тъмни отпред и поръбени с оранжево на хоризонта. Товарни кораби напредваха едва-едва и рисуваха крехки бели линии по черната вода. В Манхатън високите сгради се сливаха със спускащия се мрак – във военно време лампите не светеха. Над тази далечна и назъбена маса проблясваха няколко звезди – малки дупчици в ивичестата завеса на тъмносиньото небе. Под мен оставаха покривите на петдесетина къщи. Всичко се сливаше в смайващо представление от форми, цветове и загадъчни сенки, което прехвърляше границите на „квартала“, както го наричахме.

Опитах се да кажа нещо, но не намерих думи. Все още не знаех как да опиша усещанията си. Думата със сигурност беше „удивление“.

предстоеше да ми се удивлявам още много пъти през дългия ми и наситен живот, до

Дългият 260 м Кей 45 на „Кристофър Стрийт“ и „Уест Стрийт“ в Гринич Вилидж беше обновен като част от най-голявия крайречен парк в страната и вече е любимо квартално място за слънчеви бани. Над шест километра разпадащи се докове, крайбрежни стени и паркинги се превърнаха в Хъдсъновия речен парк, чиито проект е спечелил няколко награди.

голяма степен възможен заради прекосяването на невидимите граници на квартала и „прескачането до Ню Йорк“, както казвахме за Манхатън.

Под прозорците на всекидневната минаваше Седмо авеню, където аеродинамични трамваи се движеха на север и на юг. На 9-а улица ме зовеше входът на метрото. Влаковете вдигаха свиреп металически шум, носейки се през черните тунели, за да се измъкнат от мрака и да спрат на Четвърто авеню – вратите се отварят, зърваш небето, хора слизат и се качват, вратите се затварят. После отново се устремяваха към чудесата на Манхатън.

Двамата с малкия ми брат Том обичахме първия вагон, където заставахме на остъклената врата и наблюдавахме как станциите се появяват в далечината, добиват форма и накрая се изпълват със светлина. Имаше

подземни пътувания до Чайнатаун и Малката Италия. Звуци на непознати езици. Табели с неразбираеми, изписани на ръка думи. Огромни сгради стържеха небесата над Манхатън, толкова различни от ниския хоризонтален силует на Бруклин. В онзи мъгливия юлски ден през 1945 г., когато бомбардировач В-25 се врязва в Емпайър Стейт Билдинг, двамата с Том хванахме метрото, за да го видим.

През следващите години се влюбих в разходките, комиксите, рисуването, „Доджърс“, четенето и стикбола – както и в музиката на Били Холидей, Едит Пиаф и най-вече Франк Синатра. Като всички, които по онова време живеехме там, и аз няхах пари. Но радиото в кухнята ми предоставяше песните, които после си тананиках по улиците. Вече юноша, понякога хващах метрото, слизах на станция, където никога не бях ходил, и просто тръгнах

нанякъде. Разглеждах къщите, жилищните сгради, детските площадки, училищата, магазините, църквите, синагогите. Опитвах се да си представя как живеят хората, които не познавах. Всеки нов квартал беше едновременно познат и загадъчен. Разбира се, без да го съзнавам, вече се изграждах като писател и откривах разкази за този гигантски град и неговите обитатели.

вече не съм на осем, нито на осемнайсет. На осемдесет съм. И ако днес това усещане за удивление от Ню Йорк все повече ми убягва в града, вдъхнал ми живот, то това не се дължи на повърхностната примаамливост на носталгията. Ние, нюйоркчаните, знаем, че живеем в динамичен град, който непрекъснато се променя, развива и презастроява. Понякога за добро, друг път не.

Независимо дали ще бъде възприемана като кошунство в силуета на града или като инженерно чудо, Парк Авеню 432 (на снимката още в строеж миналата есен) се е превърнала в най-забележимата супервисока кула в града. От най-горните апартаменти се откриват смайващи гледки към Сентрал Парк. Панорамният апартамент бе продаден за 95 млн. долара.

Отвъд границата

През март 2015 г. малкият Гардел Мартин паднал в леден поток и след това бил мъртъв в продължение на повече от час и половина. Три дни и половина по-късно напуснал болницата жив и здрав. Неговата история е една от многото, които карат учените да си зададат въпроса какво всъщност означава смъртта.

Текст: Робин Маранц Хениг

Снимки: Лин Джонсън

Първоначално ѝ се сторило, че има главоболие – най-лошото в живота ѝ.

Загова Карла Перес – на 22 години, майка на тригодишната Дженесис и бременна в петия месец – отишла в стаята на майка си и си легнала с надеждата да ѝ мине. Но болката се влошавала и след като повърнала до леглото, казала на по-малкия си брат да се обади на спешната помощ.

Било малко преди полунощ в неделя, 8 февруари 2015 г. Линейката откарала Перес от дома ѝ в Уотърлу, Небраска, до Методистката женска болница в Омаха. В спешното отделение започнала да губи съзнание и лекарите вкарвали гръба през гърлото ѝ, за да поддържат притока на кислород към зародиша. Разпоредили компютърна томография и установили причината: масивен мозъчен кръвоизлив, който предизвиквал силно налягане в черепа ѝ.

Била получила инсулт, но колкото ѝ да е удивително, на зародиша му нямало нищо – имал ясен и стабилен пулс, все едно всичко било наред. Около 2 часа сутринта невролозите направили втора томография, която потвърдила най-лошите им страхове: мозъкът на Перес бил толкова отекъл, че целият мозъчен ствол бил изтикан навън през малък отвор в основата на черепа.

„Когато видяха това – казва акушер-гинеколожката Тифани Сомър-Шели, която се грижела за Перес по време на бременността с Дженесис, а също и с второто бебе, – вече беше сигурно, че краят няма да е щастлив.“

Перес витаела на неясната граница между живота и смъртта: с мозък, който вече не функционирал и никога нямало да се възстанови, т.е. бил мъртъв, и тяло, което можело да бъде поддържано чисто механично, в този случай по една причина – да храни нейния 22-седмичен зародиш, докато порасне достатъчно, за да може да оцелее сам. Тази гранична територия става все по-населена, тъй като учените добиват нови познания как нашето съществуване не е прекъсвач – „вкл.“ за жив, „изкл.“ за мъртъв, а по-скоро прилича на димер, който преминава през различни оттенъци между бялото и черното. В сивата зона смъртта не е непременно окончателна, а животът не подлежи на ясно определение. Някои хора преминават през пропастта и се завръщат, като понякога описват в подробности какво точно са видели отвъд.

Смъртта е „процес, а не миг“ – пише специалистът по интензивна медицина Сам Парниа в книгата си *Erasing Death*. Представлява удар за целия организъм, при който сърцето спира да бие, но органите не умират на момента. Всъщност – пише той – биха могли да останат невредими доста дълго време, което означава, че „в рамките на значителен период след смъртта тя всъщност е обратима“.

Как е възможно смъртта – въплъщението на вечността – да бъде обратима? Какво

представлява съзнанието по време на прехода през сивата зона?

Биологът Марк Рот провежда експерименти, като поставя животни в предизвикана по химичен път анабиоза – посредством смеси от химикали забавя пулса и метаболизма до нива, близки до хибернацията. Целта му е да направи „донякъде безсмъртни“ човешките пациенти с инфаркт – докато преодолеят медицинската криза, тласнала ги до ръба на смъртта.

В Балтимор и Питсбърг спешни екипи под ръководството на хирурга Сам Тишърман провеждат клинични изпитания, при които температурата на жертви с огнестрелни и прободни рани бива понижавана, за да се забави кръвотечението, докато лекарите успеят да затворят раните. Лекарските екипи използват свръхохлаждане, за да постигнат същото, което Рот се опитва да направи с химикали – временно да убият пациентите си, за да спасят живота им.

В Аризона специалисти по крионика поддържат над 130 мъртви клиенти в замразено състояние, което е друг вид междинно съществуване. Надяват се, че в някакъв момент в далечното бъдеще клиентите им ще бъдат размразени и излекувани от това, което ги е убило.

В Индия неврологът Ричард Дейвидсън изследва будистки монаси в състояние на *тукдам*, при което сякаш няма биологични признаци на живот, но тялото изглежда свежо и непокътнато в продължение на седмица или дори повече. Целта на Дейвидсън е да провери дали би могъл да установи някаква мозъчна активност при монасите с надеждата да разбере какво (ако въобще нещо) се случва със съзнанието след спирането на кръвообращението.

В Ню Йорк пък Парниа разпространява благата вест за трайната реанимация. Той твърди, че сърдечно-белодробната реанимация (CPR) е по-успешна, отколкото хората си мислят, и че при определени условия – когато телесната температура е понижена, силата и ритъмът на притискането на гръдния кош се регулират и притокът на кислород бавно се възстановява – някои пациенти могат да бъдат върнати от мъртвите след часове без пулс,

често без трайни последствия. Понастоящем той проучва защо толкова много хора, преживели спиране на сърцето, съобщават за извънтелесни и близки до смъртта преживявания и какво тези усещания биха могли да разкрият за преходната зона и за самата смърт.

според рот, който работи в Центъра за ракови изследвания „Фред Хъчинсън“ в Сиатъл, кислородът играе парадоксална роля на границата между живота и смъртта. „Откакто кислородът бил открит в началото на 70-те години на XVIII в. – казва той, – учените са наясно, че той е насъщен за живота.“ Но това, което тогавашните учели не знаели, е, че кислородът е от основно значение по изненадващо небинарен начин. „Да, можеш да убиеш организма, ако му отнемеш кислорода – казва Рот. – Но ако още повече намалиш кислорода, той отново е жив, но в летаргия.“

Демонстрирал е, че това се случва при кръглите червеи в почвата, които са живи във въздух с едва 0,5% кислород, но умират, ако кислородът падне до 0,1%. Ако обаче бързо намалите съдържанието на кислород до много по-ниски нива – 0,001% или дори по-малко, – червеите изпадат в летаргично състояние, при което имат нужда от много по-малко кислород, за да оцелеят. Това е техният метод да се съхранят по време на екстремни лишения, подобен на зимния сън при животните. Тези организми в летаргия изглеждат мъртви, но не трайно – като газов котлон, при който гори единствено пилотният пламък.

Рот се опитва да постигне това състояние на „пилотен пламък“, като влива на експерименталните животни „редуциращ агент“, например йодид, който значително намалява нуждата им от кислород. Скоро ще проведе експерименти и с хора. Целта е да се ограничат до минимум вредите, които могат да настъпят от лечението след инфаркт. Смята се, че ако йодидът забави кислородния метаболизъм, това може да помогне за избягването на реперфузионна увреда, която понякога се получава при лечението като балонната ангиопластика. В това състояние на понижено функциониране

„Ако бях послушала докторите, сега щях да посещавам дъщеря си на гробището“ – казва Нейла Уинкфийлд, чиято дъщеря Джахи Макмат била обявена за изпаднала в мозъчна смърт през 2013 г., когато била на 13. Уинкфийлд твърди, че дъщеря ѝ не е мъртва.

функции при дъщеря им. Чули как екипът предлага „поддържане на жизнените функции“ на Перес, докато зародишът стане поне на 24 седмици, когато би имал шанс 50 на 50 да оцелее извън утробата. Ако имат късмет – казали лекарите, – биха могли още по-дълго да поддържат тялото на Перес работещо, което би увеличило шансовете на бебето.

Модесто Хименес може би си мислел за разговора, който провел предната вечер със Сомър-Шели – единствената лекарка в болницата, която познавала Карла Перес. Дръпнал я настрана и попитал: „¿Será mi hija nunca despertar?“

„Не – отговорила тя. – Дъщеря Ви вероятно никога няма да се събуди.“ Това било едно от най-трудните неща, които някога ѝ се било налагало да казва.

„Моят медицински разум знае, че мозъчната смърт е смърт – казва тя. – От клинична гледна точка в този момент тя вече беше мъртва.“ Но като гледала пациентката ѝ да лежи в интензивното, Сомър-Шели установила, че ѝ е почти толкова трудно да повярва на този упорит факт, колкото им е трудно и на роднините. Перес изглеждала като човек, който току-що е излязъл от операция: кожата ѝ била топла, гърдите се надигали и спадали, а зародишът в корема ѝ още помръдвал, очевидно в добро здраве.

В пълната зала съпрузите Хименес кимали печално и казали на медицинския екип, че разбират, че дъщеря им е в мозъчна смърт. Но – добавили после – те за всеки случай щели да продължат да се молят за *ун милагро* – за чудо.

и ако определението за чудо е някой да се върне от мъртвите, то това понякога се случва.

Семейство Мартин вярват, че са станали свидетели на чудо, когато най-малкият им син Гардел починал миналата година, след като паднал в леден поток. Заедно с майка си, баща си и шестте си по-големи братчета и сестричета той живее в голяма ферма в Пенсилвания. През март 2015 г. две от момчетата извели ненавършилия две години Гардел да си играе навън. Малчуганът *(Продължава на стр. 68)*

74 БЕЛОКОРЕМЕН ЛЮСПЕНИК Бебе люспеник се вози върху майка си. Снимката е направена в "Опазване на люспениците" – организация с идеална цел във Флорида. Тези бозайници биват убивани незаконно заради месото и люспите им.

ДОКАТО ОЩЕ ГИ ИМА

*Джоуъл Сартори
заснема колкото е
възможно повече
животни, преди някои
от тях да изчезнат*

Текст: Рейчъл Хартигън Шей

Снимки: Джоуъл Сартори

Тодина наред фотографът на *National Geographic* Джоуъл Сартори работел далеч от дома си – документирал изумителните диви животни в Националния парк „Мадида“ в Боливия, катерел се по трите най-високи върха във Великобритания или се приближавал твърде много до мечките гризли в Аляска. Съпругата му Кати си оставала в Линкълн, Небраска, и се грижела за децата.

Но през 2005 г. на Кати ѝ поставили диагноза рак на гърдата. Ракът я осъдил на седем месеца химиотерапия, шест седмици лъчетерапия и две операции. Така че Джоуъл Сартори нямал избор: с три деца на възраст 12, 9 и 2 години той не можел да пътува, за да заснема историите, които били основният опорен стълб на кариерата му. Днес той казва за онова време: „Имах една година у дома, за да си помисля.“ Мислел за орнитолога Джон Джеймс Одюбон. „Той нарисувал няколко птици, които днес са изчезнали – казва Сартори. – Можел е да прозре края на някои животни, дори през XIX в.“ Замислил се за Джордж Катлин, който рисувал американските индиански племена, „знаейки,

ГОЛ ЗЕМЕКОВ

Този вид гризач – първото животно, заснето за „Фотографския Ноев ковчег“, се среща на големи подземни колонии в пустинните части на Източна Африка.

Детски зоопарк „Линкълн“, Небраска

че техният начин на живот ще бъде сериозно променен“ от експанзията на Дивия запад. „И после се замислих за себе си – казва той. – Почти от 20 години заснемам дивата природа, но не успявах да накарам хората да се загрижат кой знае колко за нея.“ Сартори се зачудил дали някакъв по-прост подход няма да е по-ефективен. Портретите биха могли да предадат формата на животното, чертите му и в много случаи – изражението му. Дали не биха могли да се използват, за да привлекат общественото внимание?

в един летен ден през 2006 г. Сартори се обадил на приятеля си Джон Чапо, президент и изпълнителен директор на детския зоопарк „Линкълн“, и го попитал може ли да заснеме портрети на някои от животните в зоопарка. Въпреки болестта на Кати той би могъл да поработи по-близо до дома си – а зоопаркът бил на 1,6 км от там.

Когато пристигнал, Сартори помолил Чапо и куратора Ранди Шиър за две неща: за бял фон и за животно, което може да стои

неподвижно. „Какво ще кажеш за гол земекоп?“ – казал Шиър.

Може да изглежда странно, че такова непретенциозно създание би могло да вдъхнови това, което впоследствие се превърнало в делото на живота на Сартори: заснемането на животни в зоопаркове по света и вдъхновяването на хората да се загрижат за съдбата им. Но поставянето на началото на глобална мисия с помощта на един дребен гризач напълно съвпада с философията на Сартори. „Най-вдъхновен съм, когато снимам малки създанийца като това – казва той, – защото никой никога не би им отделил и секунда от времето си.“

Смята се, че на планетата съществуват между 2 и 8 млн. вида животни. Много от тях (прогнозите варират от 1600 вида до 3 млн.) могат да изчезнат до края на този век в резултат от загубата на местообитания, промяната в климата и търговията с диви животни. Зоопарковете са последният шанс за много животни на ръба на изчезването – но зоопарковете приютяват само част от видовете на света. Въпреки това

Сартори изчислява, че ще му отнеме 25 години или повече, за да заснеме повечето от видовете, живеещи в зоопаркове.

През последното десетилетие той е заснел над 5600 животни за своя проект, в който влага страстта си, наречен „Фотографски Ноев ковчег“. Правил е снимки на дребни животни: жаба оцветяващ дърволаз, муха рафиомидас. На едри животни: бяла мечка, горски северен елен. На морски животни: риба лисичи сиганус, хавайска късоопашата сепия. На птици: вьетнамска лофура, монсератски трупиал. И т.н. и т.н.

Сандра Снекенбъргър, биолог към Службата за охрана на рибните ресурси и дивите животни на САЩ, е видяла със собствените си очи как снимките на Сартори могат да вълнуват хората. Преди няколко години популацията на флоридския *(Продължава на стр. 88)*

NATIONAL
GEOGRAPHIC

PHOTOARK
JOEL SARTORE

„Фотографският Ноев ковчег“ е общ проект на National Geographic и Джоъл Сартори. Научете повече на natgeophotoark.org.

ЧЕРВЕН ГРИВЕСТ ЛЕМУР

Почти половината от всички видове примати са застрашени от изчезване, а петте тук са сред най-застрашените в света. Смята се, че в цял свят са останали около 70 белоглави лангура; популацията на червените гривести лемури е намаляла по сходен начин. Кафявоглавата паякообразна маймуна бързо губи своите

СУМАТРАНСКИ ОРАНГУТАН

БЕЛОГЛАВ ЛАНГУР

южноамерикански местообитания. Но удоволствията от живота остават: суматранският орангутан си почива в удобно леговище, а делакуровият лангур се наслаждава на парче банан. По часовника от горе вляво: зоопарк „Милър Парк“, Спасителен център за застрашени примати, Виетнам (двѐ); Общински парк „Съмпит“, Панама; зоопарк „Ролинг Хилс“, Канзас

КАФЯВОГЛАВА ПЯКООБРАЗНА МАЙМУНА

ДЕЛАКУРОВ ЛАНГУР

СУДАНСКИ БЯЛ НОСОРОГ

Тази женска на име Набире беше една от последните от своя подвид. Тя умря миналото лято, седмица след като беше направена тази снимка. Няколко месеца по-късно умря друг судански бял носорог и останаха само три.

Зоопарк „Двор Кралове“, Чешка република

Добърско: другото бълг

Има места в България, които знаем по име, но не познаваме като същност. Има културни паметници в страната ни, за които сме чували или чели, но нямаме реална представа за ролята им в нашата история.

Текст: **ЛЮБОМИР КЮМЮРДЖИЕВ**

Снимки: **СВЕТЛАНА БАХЧЕВАНОВА**

В мъгливото утро слънцето мята златисти завеси между седефените облаци, разпръсквайки светлини и сенки по безкрайните извивки на Разложката котловина. Отсреща е кацнало Добърско; стените и покривите на къщите му ту грейват, ту пак се сливат с южните склонове на Рила, като че ли давайки ни знак, че сме дошли на правилното място.

Идваме в планинското село заради прочутата тамозна църква „Св.св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат“. По улиците ухае на есен, пролайват кучета, а местни хора ни показват с видима гордост пътя към храма. Последните десетилетия са оставили видими отпечатъци върху селото: част от по-старите му къщи са в лошо състояние, докато други са санирани и освежени в модерните напоследък прасковени и розови нюанси. Сравнително малко са сградите, запазили по-автентичен вид. Въпреки това Добърско е от онези места, които пораждат желание да останеш.

Може би същото желание е накарало ослепените Самуилови воители да се заселят там преди 1000 години. Според легендата след фаталната битка при Беласица те поели към Рилския манастир, но зимата ги сварила наред път. Войниците се установили там, където днес е Добърско, и положили основите на „школата на слепите певци“. Казват, че незрящи гуслари от тази школа обикаляли българските земи чак до 1944 г., събирайки и разпространявайки

арско Възраждане

Детайл от стенописа „Успение Богородично“ в средния кораб на църквата. Изправен пред странно ромбoidно изображение, Исус държи в ръце душата на майка си.

Върху сравнително малката вътрешна площ на църквата „Св.св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат“ са изписани 460 образа, което само по себе си е необичайно постижение на зографското изкуство. Наред с характерните за източноправославните храмове иконографски портрети и сцени, тук са

на многобройните въпроси, които поражда храмът. Във всеки случай необикновените му архитектурни съчетания и самобитното му художествено оформление са в пълен унисон с атмосферата на седемнадесетото столетие по нашите земи. Тази бурна епоха, в която като че ли завоевателят друговец е постигнал пълно господство над завладените, е и времето, в което разширението на Османската империя в Европа е спряно. Войните на султаните с австрийските Хабсбурги, Венецианската република и други европейски сили пораждат надежди за освобождение у поробените балкански народи. В края на XVI в. в северозападните български територии и в Търново избухват въстания, а на югозапад хайдушкото движение добива масов характер. Охридският архиепископ Атанасий Ризеас (към чиято архиепископия принадлежи и Добърско) обикаля Австрия, Италия и Испания. От позицията на „патриарх на България, Сърбия, Албания и Гърция“ той се стреми да убеди западните владетели, че ако изпратят

войски на Балканите, местното население ще въстане и ще помогне за прогонването на османците. Европейска помощ за балканското освобождение търси и никополският католически епископ Антон Стефанов.

Всичко това намира отражение в прочутите стенописи на старата добърска църква. На някои от тях виждаме западноевропейски доспехи и въоръжение, други изобразяват католически светци, между които папа Силвестър, а корабите в библейските сцени силно напомнят венециански галери.

През XVI–XVII в. агиографската традиция на старата ни литература е обогатена с житията на български мъченици, загинали от ръката на завоевателя за вяра и род. В условията на османското владичество почитането на местни светии, екзекутирани при отказ да приемат исляма, вероятно се е извършвало тайно. В храма „Св.св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат“ обаче Георги Нови Софийски е изобразен съвсем конкретно на един от стенописите. Надписите около образа му, както и въобще в църквата, са на български.

В стенописа „Рождество Христово“ (горе) Витлеемската звезда е изобразена в разрез с църковния канон; по подобен нехарактерен начин, но в различен цвят е нарисувана и Св. Дух в друг стенопис на църквата. Плавателните съдове (долу) в библейските сцени по стените на църквата напомнят венециански галери от епохата – знак за надежда за освобождение с европейска помощ.

93 дни пролет

Текст и снимки:
ДЖИМ БРАНДЕНБУРГ

Няма нищо по-хубаво от родния дом. И в живота, и във фотографията вглеждането в нещо познато често разкрива истини и красота. Тази поредица от 93 пролетни дни в моя роден щат Минесота не прави изключение.

На някои може да му се стори, че да си снимаш у дома противоречи на здравия разум. Фотоапаратът жадува за екзотичното – новото вдъхновява. Като фотограф на *National Geographic* от над три десетилетия съм

направил милиони снимки на далечни места – величествени африкански пейзажи, изолирани племена, оживени улични сцени в Париж.

Понякога обаче най-проникновени са кадрите на местата, които са ни най-близки. Когато снимаш в район, който познаваш като петте си пръста, сякаш се докосваш до нещо първично.

Роден съм в югозападните части на Минесота – равен, монотонен пейзаж, в който господстват нивите с

Първични инстинкти

МЕСТООБИТАНИЯ

Тихия океан, край бреговете на Мезоамерика

СТАТУС

Все още неопределен

ДРУГИ ФАКТИ

ГТИО е познат като „арлекин“ заради шарките и цветовете, които се виждат по женската (бяво) и мъжкия ѝ партньор.

Клюн до клюн

При повечето видове октоподи е обичайно след секс женската да се нахрани – с партньора си. За да се спаси от изяждане, мъжкият обикновено „скача върху женската, чифтосват се в поза, при която той е възможно най-далеч от устата ѝ, и щом приключат, бяга“ – казва морският биолог Ричард Рос. Това поведение при чифтосване било така безусловно прието от науката, че когато през 1982 г. панамският биолог Аркадио Роданиче доклавал, че е открил октоподи, които се чифтосват клюн до клюн и живеят заедно между половите актове, изследването му било отхвърлено.

Около 30 години по-късно Рос и Рой Колдуел развъдили и проучили това потайно главногo – голям тихоокеански ивичест октопод (ГТИО). Те не само потвърдили данните на Роданиче, а открили и нещо повече. Двойката ГТИО споделя и скривалището, и храната си, докато болшинството октоподи са единаци (ако не и канибали). ГТИО се чифтосват всеки ден и женските снасят яйца месеци наред. При повечето други видове октоподи женските умират, след като отгледат едно поколение. И докато по-голямата част октоподи се чифтосват внимателно, на едно пипало разстояние, ГТИО се чифтосват с допрени клюнове, разположени отдолу на телата им, сякаш се целуват (горе). —Патриша Едмъндс